

INTEGRAREA GEOPOLITICĂ ȘI GEOSTRATEGICĂ A ROMÂNIEI ÎN CONTEXT EUROPEAN ȘI MONDIAL

Prof. univ. dr. Silviu Neaguț, Prof. univ. dr. Ioan Popa, Prof. univ. dr. Gheorghe Vlăsceanu, Conf. univ. dr. Claudia Popescu, Lector univ. Liviu Bogdan Vlad, Lect. univ. Mihaela Belu, Lect. univ. Dorel Paraschiv, Asistent univ. Radu Cristian Mușetescu, Asist. univ. Marius Cristian Neacșu, Cercet. șt. Iuliana Tudose, Preparator Octavian Jora, Prep. univ. Mihai-Vladimir Topan, Asist. cercet. șt. Alex Titus Dumitrescu, Asist. cercet. șt. Cristina Neaguț, Asist. cercet. șt. Simona Marin, Asist. cercet. șt. Cătălina Bolma, Asist. cercet. șt. Delia Ciorogariu

Introducere

Analiza geopolitică a României reprezintă în esență o analiză dinamică din punct de vedere geopolitic și geostrategic, într-un contrast evident cu analizele statice ce au dominat studiile geopolitice de până acum și nu va avea valențe strict universitare. Acest studiu va fi util atât societății civile, cât și clasei politice românești în evidențierea situației geopolitice prezente și viitoare și conturării alternativelor geostrategice ale României, în urmărirea demersului său de integrare europeană și nord-atlantică.

Accepțiuni ale globalizării

Este evident că actualul fenomen de globalizare nu poate fi disociat cu evoluțiile politice care au avut loc la sfârșitul deceniului 9 din secolul al XX-lea. Sfârșitul Războiului Rece și al antagonismului dintre cele două lumi – Vestul și Estul – au permis reintrarea unei jumătăți din această planetă în circuitul internațional al valorilor politice, culturale sau economice. Înainte de 1989 nu se vorbea foarte mult de globalizare deși multe dintre elementele centrale ale acestui fenomen erau deja existente și operabile – organizații internaționale precum Fondul Monetar Internațional, Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (Banca Mondială), Acordul General pentru Tarife și Comerț (GATT, instituționa-lizat ulterior sub forma Organizației Mondiale a Comerțului) sau companiile transnaționale.

Astfel, o societate umană globală nu a fost proiectul unei singure ideologii, respectiv a democrației. Mai mult, acest proiect reprezintă o consecință poate chiar neintenționată a promovării și consacării valorilor democratice și al respectării drepturilor omului la scară internațională în măsura în care dreptul de a călători, dreptul de a locui și a munci oriunde pe glob sau dreptul de a face comerț cu indivizi de altă naționalitatea sunt intrinseci unei societăți ce își propune să fie democratică.

Definiția globalizării

Se pot accepta ca elemente definitorii ale actualului proces de globalizare următoarele dimensiuni:

1. **interdependența accelerată:** are în vedere intensitatea tot mai crescută a inter-dependențelor între economiile și societățile diferitelor țări astfel încât dezvoltarea anumitor fenomene dintr-o țară au impact puternic dincolo de granițele statului respective. Din acest punct de vedere, fluxurile semnificative de produse, factori de producție și informații sunt puternic correlate. Problemele sociale dintr-o țară, de exemplu, pot scurtcircuita activitatea economică din altă țară a cărei producție se baza pe respectivul import de produse intermediare.

2. **acțiune la distanță:** în condițiile globalizării, acțiunile unor diferiți actori (state, instituții, firme, indivizi, etc.) dintr-un anumit loc are consecințe intenționate și neintenționate asupra unor actori aflați la distanță. Creșterea taxelor vamale de către SUA la importul de automobile poate determina închiderea unei facilități de producție din Indonezia a unei societăți transnaționale nipone care exporta întreaga producție de la această filială pe piața americană. Astfel, încercarea unui stat – SUA în cazul nostru - de a-și „proteja” industria locală poate determina probleme sociale într-o țară terță – Indonezia – care aparent nu are nici o legătură cu exporturile de automobile nipone pe piața americană.

3. **compresia spațiu – timp:** într-o lume a comunicării instantanee, distanțele și timpul de comunicare nu mai implică anumite limite majore asupra interacțiunii dintre diferiții actori aflați la distanță. Una dintre consecințele dezvoltării Internetului este apariția de exemplu a unor adevărate rețele non-guvernamentale globale de activiști în diverse domenii, de la apărarea drepturilor omului până la protecția mediului înconjurător sau lupta împotriva percepției „lăcomii” a societăților transnaționale. Astfel de grupuri pot fi mobilizate extrem de ușor datorită posibilităților de comunicare pentru a exercita presiuni asupra factorilor de decizie implicați (vezi întrunirile Băncii Mondiale, FMI, OMC sau G8 și manifestațiile de protest care deja nu mai sunt expresia unor opinii diferite ci pur și simplu tactici de presiune / conflict ne-convenționale).

Aceste elemente nu sunt numai în sens negativ. Există o reacție mult mai coerentă și consistentă în domeniul apărării drepturilor omului. Totodată, efectele pozitive ale creșterii economice se pot transmite relativ rapid și către regiuni mai puțin dezvoltate ș.a.m.d. În anul 2000, din cele 47 de state care înregistrau cele mai mari încălcări ale drepturilor omului (Afganistan, Burma, Guinea Ecuatorială, Iraq, Cuba, Libia, Coreea de Nord, Arabia Saudită, Sudan, Siria și Turkmenistan – cu cele mai mari probleme), toate nu erau decât stat decuplate de la fluxurile globale în care economia de piață și proprietatea privată erau primele victime ale represiunii.

Astfel, se poate accepta ca o definiție a globalizării cea propusă de către David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt și Jonathan Perraton prin care aceasta este desemnată ca „un proces (sau set de procese) care implică o transformare în organizarea spațială a relațiilor și tranzacțiilor sociale – atât în termeni de mărime, calitate, frecvență și impact – generând fluxuri și rețele transcontinentale și interregionale de activitate, interacțiune și exercitare a puterii”.

Aceiași patru analiști amintiți sunt cei care realizează o trecere în revistă a principalelor perspective ale globalizării, subliniind tocmai corelația dintre valorile politice împărtășite și perspectiva asupra acestui proces contemporan.

Există astfel așa-numiții **hiperglobaliștii**, care susțin că dezvoltările contemporane au ca destinație o lume perfect integrată, sub forma unui „sat global”, cu o civilizație umană omogenă, cu modele de consum relativ similare pe tot Globul în care vechile forme de guvernare – și în speță statul-națiune – vor lăsa loc unor organisme și structuri cu vocație globală, păstrându-și doar un rol de „curea de transmisie” între nivelul local și cel global. Noua epocă nu se aseamănă cu nimic cunoscut vreodată de către civilizația umană. Paradoxal, această perspectivă nu este susținută numai de către economiști neo-liberali cât și cei neo-marxiști, care văd în globalizare triumful capitalismului opresiv.

Scepticii sunt cei care argumentează că actualul fenomen nu este decât o repetare a liberalismului secolului al XX-lea care de altfel era caracterizat de către mult mai puține bariere în calea schimburilor internaționale. Actualul proces este chiar promovat de către statele-națiune (îndeosebi a celor dezvoltate) și în nici un caz nu presupune dispariția acestora și nici măcar o reducere a rolului lor. Mai mult, procesul conex de regionalizare a activității economice și a proiectelor integraționiste, fenomen extrem de manifest la nivel internațional, este antitetic celui de globalizare, lumea viitorului fiind cel mai probabil o lume a blocurilor comerciale (America - Europa - Asia de Sud Est, probabil în viitor și Africa) care vor reprezenta de fapt, continuând ideea faimoasă a lui Samuel Huntington, niște civilizații aflate într-o stare dacă nu de conflict cel puțin de interese antagonice.

Nu în ultimul rând, **perspectiva transformaționalistă** vede în globalizare cauza „remodelării” societăților umane și a transformării substanțiale a rolului statelor naționale. Clivajele sociale, culturale, religioase sau etnice nu mai sunt inter-naționale (vechea distincție Nord-Sud, respectiv state dezvoltate – state în curs de dezvoltare sau subdezvoltate) ci se găsesc în fiecare mare oraș din lume. La extrem, R.O. Keohane argumentează că „suveranitate este în ziua de azi mai puțin o barieră definită teritorial cât un atu în atribuirea resurselor în cadrul unei politici globale caracterizată de prezența unor complexe rețele transnaționale de putere”. Statele nu își pierd puterea ci doar o restructurează și o reconstituie în funcție de noile realități contemporane, pe direcții sau axe care în trecut nu prezentau importanță sau pur și simplu nu existau, luând în calcul caracterul tot mai transfrontalier al proceselor și problemelor pe care încearcă să le rezolve.

Conceptualizarea globalizării: principalele trei curente			
Elemente distinctive:	Hiperglobaliștii	Scepticii	Transformaționaliștii
Ce este nou?	O epocă globală	Blocuri comerciale	Un nivel fără precedent al interconectării la nivel global
Atribute dominante:	Capitalism global Guvernare globală Societate Civilă Globală	Lumea este mai puțin interdependentă decât la sfârșitul secolului al XIX-lea	Globalizarea este „îngustă”
Puterea guvernelor naționale	În decădere	Relansată	Reconstituită și restructurată
Forțe determinante	Economia de piață și tehnologia	Statele și piețele	Forțele modernității
Nivelul de stratificare	Eroziunea vechilor ierarhii	Creșterea marginalizării Sudului	O nouă arhitectură internațională
Motivația primordială	Madonna, McDonalds	Interesul național	Transformarea comunității politice
conceptualizare	O reorganizare a condițiilor de ansamblu ale societății umane	Internaționalizare și regionalizare	Reordonarea relațiilor interregionale
Traietorie	O civilizație	Blocuri regionale –	Indecisă: atât integrare

istorică	globală	ciocnirea civilizațiilor	cât și fragmentare
Sintetizarea argumentului	Sfârșitul statului națiune	Internaționalizarea depinde de sprijinul statului	Globalizarea transformă puterea statului și politica la nivel internațional

Una dintre delimitările care trebuie făcute atunci când definim globalizarea este cea față de internaționalizare, care poate fi privită drept interacțiunile și interdependențele care se nasc între două sau mai multe state indiferent de localizarea lor geografică. O ordine internațională ia în considerare ca actori principali statele în timp ce o ordine globală ia în considerare o gamă largă de actori printre care statele-națiune nu sunt singurii sau uneori nici măcar cei mai importanți. Relațiile internaționale pot fi văzute ca un tip de relații intermediare de către instituțiile de stat și într-un cadru și după reguli dezvoltate de către state. Dimensiunea globală ia în considerare și instituții și reguli dezvoltate de către diferiți alți actori care își asumă o altă identitate. De exemplu, în cazul conflictelor armate contemporane, cu excepția celor dezvoltate după niște reguli „tradiționale” (Războiul din Golf, intervenția NATO în Yugoslavia sau conflictul din Iraq) în care se pot identifica acești actori naționali, cea mai mare parte a conflictelor contemporane implică o altă categorie de participanți: rețele private, transnaționale, cu interese non-statale și identități specifice (cum ar fi exemplul terorismului global și al unei rețele precum Al Qaeda sau conflictele din Bosnia sau fostul Zair).

România și procesul globalizării

Procesul de globalizare presupune, după cum am văzut, niște provocări adresate perspectivele tradiționale de a privi o societate, un stat ca și asupra relațiilor de pe scena internațională. Proliferarea globalizării și a noilor tipuri de actori pe scena politică internațională influențează de asemenea mecanismele tradiționale de guvernare utilizate de către un stat atât în gestiunea macro-economică cât și în relațiile cu ceilalți actori de pe scena internațională.

România, ca economie în tranziție, va avea de făcut față din ce în ce mai mult acestor provocări, având în vedere că procesul de globalizare în mod cert modifică paleta de instrumente de care dispune un stat. Deși perspectiva că globalizarea presupune dispariția statului-națiune este de mult timp pusă sub semnul întrebării, este clar că statele naționale nu mai dispun de instrumentele „clasice” de a gestiona situația economică și relațiile politice cu exteriorul. Existența unor foruri internaționale precum Banca Mondială, Fondul Monetar Internațional sau Organizația Mondială a Comerțului limitează gama de opțiuni ale statului (precum, de exemplu, libertatea de a fixa taxele vamale la nivelul dorit sau politica monetară).

Instituțiile economice în contextul aderării

Proprietatea – instituția economică (și politică) fundamentală

Sfârșitul secolului XX a adus cu sine fermentul convingerii conform căreia dintre cele două mari căi spre prosperitate propuse care l-au marcat, cea socialistă s-a discreditat, iar cea liberală a confirmat¹. Unii autori și analiști (Fukuyama, de pildă) se grăbeau să proclame un veritabil „sfârșit al istoriei” în care claritatea căii de urmat se instaurase, urmarea efectivă a acesteia pe scară largă (globală) fiind doar o chestiune de timp². Democrația liberală își câștigase titlul de unic moștenitor viabil al sistemelor economico-politice. Dincolo de faptul că în însăși formularea „democrație liberală” o tensiune ireductibilă se păstrează între aspectul democratic (egalitar) și cel liberal, necesitatea liberalizării (cel puțin relative) a devenit un adevăr comun. În acest context credem că trebuie pusă – și în ceea ce privește România – problema integrării europene.

Cu alte cuvinte, după căderea URSS și în plină epocă de reforme capitaliste ale Chinei – marii piloni ai lumii socialist-comuniste – se părea că vom deveni cu toții „de orientare liberală”. Prin urmare, o reconsiderare profundă a ideilor liberale se impunea, mai ales după ce falimentul lor fusese proclamat o dată cu marea criză din anii 1929-1933.

În cele ce urmează, așadar, considerând că în continuare pentru România (ca de altfel pentru orice țară și în orice perioadă istorică) opțiunea liberalizării rămâne singura corectă și viabilă, vom încerca o repunere pe tapet a „rețetei liberale” pentru prosperitate.

În opinia lui Ludwig von Mises – principalul gânditor liberal al secolului XX – programul liberal se reduce la proprietate:

„Programul liberalismului, așadar, dacă ar fi condensat într-un singur cuvânt, ar suna așa: proprietate, adică proprietatea privată asupra mijloacelor de producție (deoarece în ceea ce privește bunurile de consum proprietatea privată

¹ Distincția socialism – liberalism o facem în sensul clasic, nu în cel încetățenit în spațiul american unde *liberal* s-ar traduce cu „socialist”.

² Francis Fukuyama, *Sfârșitul istoriei?*, Editura Vremea, București, 1994.

este subînțeleasă din capul locului și necontestată nici măcar de socialiști și comuniști). Toate celelalte cerințe ale liberalismului rezultă din această cerință fundamentală.”³

De este atât de importantă această instituție a proprietății private?

Întâi de toate pentru că orice program liberal poate fi formulat în termeni de proprietate. De pildă, pledoaria pentru liber schimb – element constant și important în arsenalul liberal – este de fapt o pledoarie pentru libertatea indivizilor de a utiliza proprietatea (asupra mărfurilor pe care le dețin) peste graniță așa cum găsesc de cuviință. Obiectivul european inițial al pieței unice poate fi foarte bine (re)formulat în acești termeni. De asemenea mult dorita și trâmbițata „inițiativă particulară” (sau „libera inițiativă”) nu înseamnă altceva decât libertatea de a deține în proprietate privată mijloace de producție, de a-i comercializa, prelucra și vinde rezultatele acestei prelucrări. Libertatea de circulație a persoanelor sau a forței de muncă este de asemenea traductibilă în termeni de proprietate și are în vedere proprietatea asupra modului în care persoana găsește de cuviință să întrebuițeze sau să comercializeze serviciile propriei munci. Toate „liberele circulații” (sau „libertăți fundamentale”) de care se vorbește în contextul aderării pot fi prezentate în termeni de proprietate. De aceea găsim că integrarea europeană ca atare (și corecta ei înțelegere) își are cheia tocmai în acest concept.

Apoi proprietatea privată este cheia sistemului economic modern de tip capitalist. Diferența majoră între calea liberală spre prosperitate și cea socialistă constă tocmai în viziunea asupra proprietății. Socialiștii pledau pentru „proprietatea comună asupra factorilor de producție”, propunere cunoscută și sub numele de naționalizare sau socializare; dimpotrivă, liberalii erau avocații menținerii proprietății private asupra mijloacelor de producție.

În articolul său „Calculul economic în societatea socialistă” același Ludwig von Mises dădea rațiunile pentru care un sistem socialist (adică bazat pe proprietatea comună asupra mijloacelor de producție) nu poate menține pe termen lung o economie complexă modernă în stare de funcționare ci se soldează în cele din urmă cu un consum însemnat de capital care împinge economia înapoi spre stadiile rudimentare. Argumentul avansat de economistul austriac ar putea fi rezumat astfel: în absența proprietății private asupra factorilor de producție lipsește piața factorilor de producție (schimburi voluntare între proprietari la prețuri negociate); o dată cu piețele acestor tipuri de bunuri dispar (sau nu pot apărea) prețuri ale factorilor de producție; absența acestor prețuri face cu neputință calculul costurilor (în termeni monetari) și prin urmare și al profiturilor. De aici și iraționalitatea oricărei decizii investiționale într-un astfel de regim⁴.

Și din punct de vedere etic proprietatea se dovedește a fi o instituție cardinală. Pentru că circumscrie limitele justificate, legitime ale utilizării forței. Un sistem politic în care constrângerea nu este limitată la contracararea sau repararea unor încălcări ale proprietății (legitime) intră automat în spațiul arbitrarului. Spațiul public devine scena unei lupte perpetue între diversele grupuri de interese pentru a acapara puterea și a impune acele reglementări și alocări ale resurselor care le convin. Pentru a evita o astfel de luptă a tuturor împotriva tuturor, programul liberal clasic propunea în principal un sistem legal strict conform cu un “drept al proprietății private”, lăsând spațiului public numai o sferă restrânsă de probleme (și fiind inconsecvent prin asta): apărarea externă (armata) și cea internă (poliția și justiția).

Riscuri de securitate

Desi membra NATO, nu înseamnă ca Romania nu mai este supusa anumitor riscuri de securitate. Asa cum se spunea în SEECAP (*South Eastern Europe Common Assesment Paper on Regional Security Challenges and Opportunities*) „nu exista nici un risc vizibil de agresiune militara intre statele din Sud-Estul Europei, in mediul politic actual si din viitorul apropiat”⁵.

Cu toate acestea Romania este supusa unor potentiale riscuri asimetrice ce rezulta din pozitia sa geo-strategica. In acest context va ramane o provocare pentru Romania maniera de cooperare regionala prin care se va reusi sa se tina piept potentialelor riscuri legate de existenta unor grupuri implicate in trafic ilegal de arme, de persoane, de droguri, grupuri care pot deveni operationale intr-o tara din regiune si care, ulterior sa ameninte stabilitatea statelor vecine. In acest sens armata romana a inceput de ceva vreme cooperarea cu partenerii lor din tarile vecine asa incat sa identifice din vreme astfel de grupuri si sa le impiedice planurile prin eforturi comune. La Bucuresti se afla Centrul Regional impotriva Crimei Transfrontaliere, centru cu o activitate dinamica in combaterea traficului regional de stupefiante dar si de persoane. Totusi, faptul ca Romania are granita cu fosta Yugoslavia, unde inca nu se poate vorbi de o zona fara posibile conflicte viitoare, reprezinta o provocare pentru anii urmatori pentru felul in care Romania va reusi sa tina problemele din Balcanii de Vest departe de granitele sale.

³ Ludwig von Mises, *Liberalism*, The Foundation for Economic Education, Irvington, New York, 1985 (ediția germană originală 1927), pag. 19.

⁴ Ludwig von Mises, *Economic Calculation in a Socialist Commonwealth*, articol apărut în F.A. Hayek ed., *Collectivist Economic Planning* (London: George Routledge & Sons, 1935; reprint, Clifton, N.J.: Augustus M. Kelley, 1975), pp. 87-130. Ediția germană originală "Die Wirtschaftsrechnung im sozialistischen Gemeinwesen" în *Archiv für Sozialwissenschaften*, vol. 47 (1920).

⁵ „South East Europe Common Assessment Paper on Regional Security Challenges and Opportunities”, February 2000, Mission of Romania to NATO, www.nato.int/pfp/romania/seecap.htm

Un alt risc de natura asimetrică îl reprezintă și proliferarea traficului de arme de distrugere în masă. Mai ales după evenimentele din 11 septembrie, armata română consideră prevenirea proliferării armelor de distrugere în masă drept o prioritate a sa.⁶ Totuși, datorită poziției sale geografice, și a unora dintre tarile din apropierea sa care nu au aderat la obligațiile de non-proliferație, România se confruntă cu acest risc la frontiera sa.

Evoluția ultimilor 14 ani pe componenta militară, de apărare și securitate a profilului României este uimitoare. Țară parte a Tratatului de la Varșovia, România a parcurs etapele unei reforme și adaptări la structurile Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, depășind în același timp momentele de criză din plan regional și mondial.

De-a lungul timpului, pe lângă trupele participante la misiunile din Bosnia, Kosovo, Afganistan și Irak, România și-a dezvoltat și capacități specializate, cum ar fi vanatorii de munte și trupele specializate în arme nucleare, biologice și chimice, capacități ce se înscriu în scopurile urmărite de NRF și chiar de Forța Europeană de Reacție Rapidă⁷. Investind în aceste forte specializate, România are șanse de a le aduce la nivel de lider mondial, astfel punând la dispoziția aliaților săi trupe cu valoare adăugată.

Prin maniera în care s-a implicat alături de comunitatea internațională în crizele ultimilor ani, România a dovedit că este într-adevăr dispusă să facă fața eforturilor pe care le presupune acceptarea ei în structurile euro-atlantice, costurile majore nereprezentând un factor descurajator în drumul pe care îl parcurge pentru a fi acceptată în rândul țărilor democratice, cu economie de piață funcțională, furnizoare de stabilitate atât la nivel național cât și în afara granițelor lor.

Bibliografie Selectivă

- Brzezinski Z. (1995), Europa Centrală și de Est în ciclul tranziției, Ed. Diogene, București
- Celac S. (1999), Geopolitica energiei. Evoluții recente, în revista „Mileniul III”. Nr.1, pp. 43-50
- Claval P., (2001), Geopolitica și geostrategie, Ed. Corint, București
- Cocean, P. (2002), Geografie regională, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca
- Conea, Ion, O poziție geopolitică, Imprimeria Institutului Statistic, București 1944
- Deică P., Alexandrescu V. (1995), Transfrontiers in Europe. The Carpathian Euroregion, în „Revue Roumaine de Geographie”, tome 39, pp. 3-13
- Emandi, E.I., Buzatu, Gh., Cucu, V.S. (editori), (1994), Geopolitica, Ed. Glasul Bucovinei, Iași
- Erdeli, G. (1997), Forme de organizare administrativ-teritorială ale spațiului românesc, Comunicări de Geografie, I, Ed. Universității București, p. 63-70
- Floricele Gheorghe, Vasiliade Mihai, Năstase Gabriel, *Coridorul de transport euroasiatic prin Marea Neagră. Drumul mățâșii în secolul XXI*, Editura Economică, București, 1998
- Foucher M. (1993), Fragments d'Europe. Atlas de l'Europe médiane et orientale, Fayard, Paris
- Friedman, Milton, Capitalism și libertate, Editura Enciclopedică, București, 1995
- Gordon, David, The Facts of Economic Life, apărut în The Mises Review, 2002
- Hayek, F. A., The Road to Serfdom, University of Chicago Press, 1944
- Katzenstein, P. (1997), Mitteleuropa – Between Europe and Germany, Berghahn Books, Oxford
- Lerat S., Geographie du transport, Ed. Nathan, Paris, 1996
- Ludwig von Mises, Economic Calculation in a Socialist Commonwealth, apărut în F.A. Hayek ed., Collectivist Economic Planning (London: George Routledge & Sons, 1935; reprint, Clifton, N.J.: Augustus M. Kelley, 1975), pp. 87-130
- Merlin P., Geographie, économie et planification des transports, Ed. P.U.F., Paris, 1991
- Mises, Ludwig von, Economic Policy. Thoughts for Today and for Tomorrow, Free Market Books, 1995
- Neguș S. (1997), Factorii geopolitici în dezvoltarea social – economică a României, în “Analele Universității Dimitrie Cantemir”, nr. 1, pag. 44-54, București
- Neguș S. (1998), Euroregiunile – un punct de vedere, în revista “Jurnalul Economic”, București, nr. 1-2, pag. 35-40
- Neguș S., România în context geopolitic European și mondial, serial de cinci articole în revista “Curierul Românesc”, anul XI, nr. 1-5, 1999

⁶ Idem 36.

⁷ „Reshaping the Transatlantic Relationship: What Can the New Allies Contribute to Addressing the New Security Challenges?”, Mircea Geoana, discurs ținut la SAIS, Johns Hopkins University, 4 Februarie 2003, în www.nato.int/romania/speegeonhopkins.htm

Popa, Ioan - Tranzacții comerciale internaționale, Editura Economică, 1997

Popa, Ioan - Tranzacții de comerț exterior, Editura Economică, 2002

Samuelson, A - Economie monétaire internationale, Editions Dalloz, Paris, 1990